

ČOVJEK – PRIJATELJ I NEPRIJATELJ

*Ljubite svoje neprijatelje,
dobro činite svojim mrziteljima!*
(Lk 6,27)

Možemo ustvrditi da je čovjek stvoren takvim da ima prijatelja i da sâm bude prijatelj. Možda je najumnije retke o prijateljstvu napisao već Aristotel koji je toj temi u *Nikomahovoj etici* posvetio vrlo mnogo prostora. Aristotel na početku raspravljanja o prijateljstvu, kaže: »Nitko ne bi izabrao živjeti bez prijatelja, pa čak kad bi imao i sva ostala dobra.« To je isto kao što čovjek ne može živjeti niti se razvijati, osobito u svojoj osobnoj jezgri, bez ljubavi. Karakteristično je da u grčkom jeziku riječ za prijateljstvo *filia* ujedno znači i *ljubav*. Ne koriste čovjeku puno bilo kakva druga izvanjska dobra, ako mu manjka prijateljska naklonost. »I oni koji su bogati, i koji su na visoku položaju i koji vladaju, tima, čini se, još najviše treba prijatelj«, opet nam poručuje Aristotel. Ili, »kako da se blagostanje zaštititi i uščuva bez prijatelja?«, pita se dalje Aristotel. Što je blagostanja više, to je ono nepouzdanije, a u oskudici su upravo prijatelji jedino utočište. U svojim pohvalama prijateljstvu Aristotel se toliko zanosi da piše: »Kad su ljudi prijatelji, ne treba im pravednosti; dočim kad su pravedni, treba im prijateljstva.« (1155a)

Da su ljudi oduvijek znali cijeniti blagodati prijateljstva, o tome nam svjedoče i mnogi biblijski tekstovi, ponajprije iz Starog zavjeta. »Pravom prijatelju nema cijene, niti se može izmjeriti njegova vrijednost«, čitamo u Sirahovoj knjizi (6,15). Kao jedan od najrječitijih primjera pravog prijateljstva opisan je u Bibliji odnos kralja Davida i Šaulova sina Jonatana. To se prijateljstvo iskazalo i potvrdilo u mnogim teškim situacijama i kušnjama. Kad je Šaul htio Davida pogubiti, Jonatan se više priklonio Davidu nego svom ocu jer je Šaul Davidu činio nepravdu. I David je znao cijeniti Jonatanovu naklonost prema njemu što se vidi u tužaljci koju je ispjevao kad je doznao za Šaulovu i Jonatanovu smrt u borbi protiv Filistejaca: »Oh, kako su izginuli div-junaci! Žao mi je tebe, brate, Jonatane! Kako li mi drag bijaše ti veoma! Ljubav tvoja bješe meni još od ženske čudesnija!« (2 Sam 1,26s).

No, nažalost, ni prijateljstvo nije uvijek tako jednoznačno. Nisu naime ljudi jedni drugima prijatelji uvijek iz istih pobuda. I o tom nas Aristotel poučava. Na različite načine čovjek može voljeti drugoga i biti mu prijatelj. Ima onih koji se vole zbog koristi, a drugi opet poradi užitka. I tu se prijatelj ne prihvaća zato što je prijatelj, ili, kako bi Aristotel rekao, »radi njega sa-

moga«, nego ukoliko je ta voljena osoba korisna ili ugodna. A to ne može biti srž ili bit prijateljstva, nego samo neka izvanjska i prolazna osobina, »jer se voljena osoba ne voli zbog toga što jest kakva jest, nego jer pruža jednom dobro, drugi put užitak«. Dakako, takvo je prijateljstvo kratkotrajno i nepouzvano. Prestane li, naime, razlog za naklonost, nestane li ona lijepa osobina, nestaje i razvrgava se i prijateljstvo na njoj zasnovano.

Zašto imaju bogati a i moćni obično dosta prijatelja, a siromašni, bolesni i progonjeni malo? Zapravo oni prvi imaju samo prividne prijatelje. A bolna životna iskustva uvijek nas opominju na oprez pri odabiru prijatelja. I klasični latinski stihovi podsjećaju nas na to da nisu svi prijatelji pravi: dok si imućan, imat ćeš mnogo prijatelja, a kad dođu crni dani, ostat ćeš sâm (*donec eris sospēs multós numerábis amicos, tempora si fuerint nubila, solus eris*)! A i u nas se kaže: zlato se u ognju kuša, a prijatelj u nevolji. U *Knjizi izreka*, koja je, čini se, nastala na temelju dugog ljudskog iskustva, čitamo: »I svom prijatelju mrzak je siromah, a bogataš ima mnogo ljubitelja.« I psalmist se tuži: »Prijatelji i drugovi od rana mojih uzmaoše, a moji najbliži stoje daleko« (Ps 38,12). Varavo je, dakle, ljudsko prijateljstvo ako se ne zasniva na pravom temelju, a taj je temelj čovjek kao čovjek, kao što upozoruje Aristotel, a mi kršćani rekli bismo još: čovjek kao slika Božja, dijete Božje, sin Božji. No, činjenica je da taj temelj ljudima često nestane ispod nogu.

Zato se svi moramo pomiriti i s drugom činjenicom – da sasvim blizu prijatelja stoji i neprijatelj. I on je gotovo trajan pratilac svakog čovjeka. Tako reći od samog početka čovječanstva, čovjek stalno mora stajati sučelice svom neprijatelju. Neprijateljstvo razdjeljuje i intimnu obiteljsku vezu. Podsjetimo se samo nekih biblijskih osoba: braća Kain i Abel, Jakob i Ezav, Josip i njegova braća, zatim Sara i Hagara, Ana i Penina, a pogotovu u javnom društvenom životu, već spomenuti sukob Šaula i Davida, pa sve do otvorenog neprijateljstva farizeja prema Isusu. Da ta neprijateljstva nisu bila samo kazališna grmljavina, vidi se po tome što su mnogi morali platiti glavom, uključivši i samog Isusa.

Doista je teško proniknuti posljednje razloge zašto postoji neprijateljstvo među ljudima. Zašto je došlo do toga da su neki filozofi odnos među ljudima definirali rečenicom: čovjek je čovjeku vuk? Gledao sam u neke poprilično iscrpne filozofske enciklopedije i rječnike ne bih li pronašao natuknicu o neprijateljstvu, ali je ni u jednom nisam našao. To dakako ne znači da filozofi nisu razmišljali o toj pojavi među ljudima, ali nam je to ipak znak da konačan odgovor na to nisu našli, slično kao što ga nisu našli ni na problem zla uopće.

No, možemo se lako složiti u tome da je u korijenu svakog neprijateljstva ipak sebeljublje koje, povrijeđeno ili nezadovoljeno, rađa zavišću, a zavist rađa mržnju. Mržnja je onda spremna na sve. Mržnja je konačno roditeljica svakog neprijateljstva. Ona je ujedno i majka sviju zločina. Da se tijekom

prošlih nekoliko godina nisu otvoreno pred našim očima događali toliki zločini, ne bismo, vjerojatno niti vjerovali da je čovjeku moguće toliko mrziti, da je moguće da mržnja može toliko izokrenuti čovjekovu ćud i da ga može navesti na tolika nedjela!? Mnogi bi naši ljudi mogli s psalmistom ponavljati riječi: »Pa i prijatelj moj u koga se uzdah, koji blagovaše kruh moj, petu na me podiže« (Ps 41,10). Već kad samo slušamo ili promatramo zla djela koja su ljudi kadri drugima učiniti i koja su doista činili, pokatkad nam zastaje dah. Kako je moguće da čovjek može toliko zlo smisliti i izvršiti onome kojega s pravom nazivamo »naš bližnji«? Spontano se želimo ukloniti s puta onome koji nam želi zlo, koji nam radi o glavi, koji iz raznih sebičnih razloga otima naše, to više ako se pritom služi nekim čudnim opravdavanjima. Rekli bismo: čovjek–neprijatelj neka bude što dalje od naše kuće.

I tu nas sada pogađa Isusova riječ u Evanđelju: »Ljubite svoje neprijatelje, dobro činite svojim mrziteljima, blagoslivljajte one koji vas proklinju, molite za one koji vas zlostavljaju« (Lk 6,27). Isus ovdje, rekli bismo, potpuno ispada iz običnog okvira našeg ljudskog reagiranja. Kao i starozavjetni psalmist, ni proroci nisu štedjeli riječi prokletstva za svoje i Božje neprijatelje. Čujmo samo neke od njih. Jeremija zaziva Božju osvetu na svoje progonitelje: »A ti, Gospodine, koji pravedno sudiš, (...) daj da vidim da se njima osvećuješ. (...) Odvedi ih kao janjad na klanje, sačuvaj ih za dan pokolja« (11,20; 12,3). U tim prokletstvima je osobito revan autor psalama: »Kazni ih, o Bože! Nek propadnu oni i osnove njine« (Ps 5,11). »Nek se smetu i postide koji život moj traže! Nek budu ko pljeva na vjetru« (35,4–5). »Pokrij im lice sramotom (...) neka se posrame i neka izginu!« (83,17–18). Čitav 109. psalam je vapaj Bogu za osvetom nad neprijateljem i bezbožnikom: »Nek mu djeca budu skitnice, prosjaci! Neka mu se zatre potomstvo! Nek se sa zemlje izbriše spomen njihov!« Ne osjećamo li se i sami, osobito u današnje vrijeme, ohrabreni i potvrđeni u svojim mislima kad čitamo te retke starozavjetnog pisca!? Pa ipak, Isus nije išao tim putem. On nije svoje poslanje gledao u tome da proklinje i upropašćuje, nego da spasava i oprašta. I to zahtijeva od svojih sljedbenika.

No, kako god taj Isusov zahtjev, kad ga prvi put čujemo, bio izazovan, pa čak donekle i vrijeđao naše ljudske osjećaje, kad bolje razmislimo, vidjet ćemo da takav stav štiti povrijeđenog čovjeka i njegovo dostojanstvo. Teži li on, naime, za osvetom, ne samo da se stavlja na istu razinu kao i njegov protivnik, nego tom težnjom razara svoje vlastito biće. Doista je teško reći da postoji sretan čovjek koji mrzi, koji žudi za osvetom. Svaka mržnja rađa smrt; i to najprije onu unutarnju duhovnu smrt samog mrzitelja, koja se redovito želi zadovoljiti smrću onoga kojeg mrzi. Opraštanje i ljubav u prvom redu štite onoga koji oprašta i koji svaki osjećaj i želju za osvetom zna pretvoriti u ljubav. Svi smo već doživjeli da se svaka nelagoda, srdžba, a pogotovo mržnja prema nekome, ako smo je nosili u srcu, ipak najviše okreće prema nama samima: razdire nam srce, odnosi mir iz njega, čini nas upravo

bolesnima, a da time onom drugome nismo mogli baš ništa nauditi. Ivan Zlatousti, poznati crkveni pisac i govornik iz 4. st., koji je sâm bio proganjan, stavlja nam u tom smislu pred oči primjer pčele: »Ne vidite li da pčela ako ubode žalcem umire? Tom nas životinjicom Bog poučava da ne škodimo svome bližnjemu: mi ćemo biti prvi koje će smrt pogoditi. Možda ćemo krivcu nanijeti neku bol, ali mi sami više nećemo živjeti, kao što više ne živi ova životinja.« Tako Ivan Zlatousti (*Homilija o Prvoj poslanici Solunjanima*, 10,3).

Razumije se da nijedan, normalan, čovjek ne može biti neosjetljiv na nanesene mu nepravde, pogotovo kad one tako reći prelaze izdrživu mjeru. No, kakogod se govorilo o »slatkoći« osвете, ona izvršena ostavlja u duši samo gorčinu i novu bol. Čujmo opet u svezi s tim savjet Ivana Zlatoustog: »Želiš li se osvetiti, osveti se na ovaj način: uzvрати зло dobrim, i postići ćeš divnu pobjedu. Jesi li podnio зло? Čini dobro i time ćeš se osvetiti svome neprijatelju. (...) Osvetiš li se, možda će i tebe osuđivati i ostat ćeš sâm sa svojom osvetom; ako oprostiš, svi će se osvetiti tvom protivniku umjesto tebe« (*Homilija o poslanici Efežanima* 16,2–3). Djelotvornu ljubav prema protivnicima i neprijateljima pokazao je sâm Isus. On je imao neprijatelja. Oni su ga predali u smrt, ali on im je na križu oprostio. Isus nije zanjekao činjenicu neprijateljstva, nego je svojom pobjedom nad njim pokazao svu njegovu zloću i nadvladao ga. Zato je i Pavao mogao napisati Rimljanima: »Ako je gladan neprijatelj tvoj, nahrani ga, i ako je žedan, napoj ga! Činiš li tako, ugljevlje mu užareno zgrćeš na glavu.« Zlo se, dakle, može svladavati samo dobrim.

Ivan Macan

CRKVA JE SVJEDOK USKRSNUĆA I LJUBAVI

Ljudi koji nisu iz Crkve, ateisti ili pripadnici drugih religija, pitaju što je zapravo Crkva. Što ćemo im odgovoriti? Naravno, najprije nam se čini da je na to pitanje tako lako i jednostavno odgovoriti te da se nema oko čega sporiti. No, čim pokušamo nekome rastumačiti što je Crkva, upadamo u nepriliku. Još nam je teže ako pri tom ne želimo ostati samo pri shematiziranom nazivlju ili katekizamskim odgovorima – premda ni s njima uvijek ne stojimo najbolje.

Mogli bismo, doduše, ponuditi neki odgovor. Ta, mi smo tako često na svetoj misi i tako često smo zajedničari i sustolnici na gozbi Gospodnjoj da nam nije nemoguće ponešto smisljeno kazati. Naš bi prvi odgovor mogao biti, konkretno, ovaj:

Mi kršćani okupljeni na euharistijskom slavlju jesmo liturgijska zajednica što zapravo znači Crkva. Temeljno je značenje Crkve da je to Gospodinova zajednica, oko njega okupljena. Ona može biti ne samo na nekom liturgijskom